

FEJŐS ZOLTÁN

A NÉP MINT LÁTVÁNY. EGY TÍZ ÉVES KIÁLLÍTÁSI KONCEPCIÓ, ELŐ- ÉS UTÓIRATTAL

Mint talált tárgy, úgy vehető kézbe az alábbi kiállítási tervezet, amelyet közel tíz évvel ezelőtt, 2009 nyarán fogalmaztam meg, s amely most akár új életre is kelhet, nem „megszületése” okán és keretei között, hanem mondanivalóját tekintve. Ha tíz évvel ezelőtt már érdemes volt a múlttól a kép fogalmával és a vizualizációs eszközök alapján gondolkodni, akkor ez ma még aktuálisabb. Nicholas Mirzoeff 1999-ben a kultúrában végbemenő mélyreható változást a következőképpen fogalmazta meg korszaknyitó könyvének bevezetőjében: „Az emberi tapasztalat soha korábban nem látott mértékben vált vizuálissá és vizualizálttá. Az ipari és posztipari társadalmak polgárai olyan mértékben élnek ma már vizuális kultúrákban, amely élesen elválasztja a jelent a múlttól.” Mindennek a múlt értelmezésére vonatkoztatva is alapvető befolyása van, mert az új tapasztalatok nyomán vált világossá – ismét Mirzoeff szavait kölcsönözve –, hogy „a világ-mint-kép felfogás mennyire kikezdte a világ-mint-szöveg felfogást” (magyarul: Mirzoeff 2000). Ennek hatására az eltelt évtizedben világszerte meggyökeresedett és több helyütt intézményesült a vizuális kultúratudomány mint új diszciplína. Képviselői kezdetben még úgy gondolták, hogy ez az irányultság annyiban lép túl az addigi művészet- vagy kultúrtörténeten, hogy elméletileg érzékenyebb. Vagy másként fogalmazva: a bevett kutatói gyakorlat felfrissítéséért szálltak sikra – jó adag elmélettel megspékelve. Idővel nyilvánvalóvá vált, hogy nem erről – nem elsősorban erről – van szó. A fő kritérium abban áll, hogy a kérdezés addigi módja változott meg. „A vizuális kultúratudomány nincs behatárolva a művészettörténet hagyományos problémái által” – fogalmazott Mirzoeff egy újabb nyilatkozatában (Dikovitskaya 2013), s ez a „szabadság” kínál új perspektívát a kutatásban. Nyilvánvalóan elsősorban a jelenkort illetően, de általánosabb értelemben is. A vizualitás és a vizualizációs eljárások ilyen kötöttségektől mentes tanulmányozása nem kizárólag a posztmodern mindennapi élet genealógiájának, vagy funkciójának leírását szolgálja, hanem a

múlt újra értelmezését is. *A nép mint látvány* ebből a nézőpontból tartható aktuális – és vitathatatlanul kissé provokatív – kérdésfeltevésnek.

*

A Néprajzi Múzeum új állandó kiállítása azt a komplex 19. századi folyamatot kívánja bemutatni, amelynek során a magyar politikai osztály és a társadalom felfedezi, beilleszti önképébe a népet. Ez a folyamat szerves kapcsolatban áll a 19. század meghatározó eszméivel. A folyamat kerete *a nemzeti kultúra kialakítása, amely a modernizációs folyamatok* legfőbb, leglátványosabb kulturális és ideológiai vetülete. A nép részévé válik a modern politikai nemzetnek, miközben ez *a társadalmi integrációs folyamat* fokozatosan lebontja, s idővel megszünteti az ezt megelőző évszázadok alatt kialakított életvilágot és kulturális rendszert. A modernizáció azonban nem egyszerűen felszámolja a hagyományok öröknek tűnő világát, hanem új kulturális ideálokat, formákat, stílusokat hoz létre, amelyek a nemzeti önkép integráns részévé válnak. A korszak szabadságeszméi, a nép esetében elsősorban a jobbagyfelszabadítás, az integráció és modernizáció kulturális mechanizmusának elengedhetetlen feltételét jelenti.

A nép látvánnyá emelése a nemzeti romantikával indul és a modern polgári Magyarország kiépülésének folyamatában teljesedik ki, miközben egymással is versengő felfogások jutnak érvényre. A jogkiterjesztés politikai, nemzeti programja együtt jár a nép kulturális felfedezésével, jellegzetes vonásainak kidolgozásával s folyamatos újra értelmezésével. Mindez jellemzően 19. századi folyamat, a társadalmi emancipáció „emelkedő”, a társadalmi, nemzeti tudatosulást megteremtő kulturális rendszere és gyakorlata. Kezdve a sporadikus előzményektől, az államismereti, a népismertető leírásokon, a viseletalbumokon vagy a népéletképeken át a nyilvánosság egyre bővülő és műfajokban változatossá váló közegében formálódik ki a nép látható s érzékelhető mivolta. Az illusztrált sajtó, a közkultúra népszerű műfajai – népszínmű, csárdás, cigányzene stb. – és a tudományos törekvések ugyanazon korszak termékei. Megkülönböztetett szerepet kapnak a széles nyilvánosság számára rendezett reprezentatív kiállítások. Legfőképpen rajtuk keresztül jut el az ország közvéleménye odáig, hogy „ön-önmagát felfedezze”, vagy, hogy tudatosuljon számára a lakosság legnagyobb részét alkotó nép létezése. Magyarországon részben a nagy külföldi világkiállítások, szakkiállítások hatására, részben belső gazdasági, társadalompolitikai és kulturális szükségletek miatt szintén teret nyer a nagy kiállítások műfaja. A nép mint államalkotó, mint a nemzet sajátos kulturális aspektusa itt jelenik meg leginkább. Magyar szempontból a folyamat három fő állomása az 1872-es bécsi világkiállítás, az 1885-ös budapesti országos kiállítás és az 1896-os millenniumi kiállítás. Mindhárom a politika, közelebbről a helyhatóságok részvételével az állami bürokrácia szervezi meg, ez inspirálja a bemutatás közegét és tartalmát – beleértve a nép látványát is. Ezekben a kiállításokon a „kis Európa” koncepció jegyében a soknemzetiségű Magyarország felfogása rajzolódik ki. Létrejönnek, geográfiailag állandósulnak azok a máig hatással bíró kulturális és szimbolikus forráshelyek, amelyek egymással sajátos kapcsolatban és harmóniában állnak, miközben látványos kifejeződései a modernizálódó ország elképzelt közösségének, amely egység az etnikusan és kulturálisan elképzelt sokszínűség foglalatá. A nép reprezentációja sajátos látvány és egyben a nemzeti tudat, a nemzeti önkép bővülése, kiterjesztése is. A nemzeti kultúra ilyen irányú és tartalmú kidolgozása biztosítja az európai összképbe – a nemzetek Európájába – való beilleszkedés lehetőségét. A magyar törekvések európai keretek között, az európai szinten kialakított eszközökkel, médiumokban valósulnak meg.

Ebben a folyamatban, a század utolsó harmadában jön létre a néprajz, amely a nép képének megfogalmazását, érvekkel, információkkal való feltöltését tekinti hivatásának, de egyúttal fel kívánja venni a harcot a romantikus, tudománytalan fantáziákkal is. A 20. század elején a nép képe változik, a magyar nemzeti jelleget az államnemzeti felfogásból megtestesítő látványt felváltja, vagy legalább is kihívás elé állítja egy erősen etnicizáló és egyúttal esztétizáló nép-kép. Kialakul a népművészet fogalma, s a nép a modernizációval szembeállított organikus társadalomszervezet ideáljaként jelenik meg. A változás nem a néprajzon belül megy végbe, a szakkutatás nem kis konfliktusok, meghasonlások nyomán tud csak erre idővel reagálni. A hosszú 19. század utolsó harmadában s végén a nemzeti önképben megmutatózó nép mint látvány, pontosabban mint *a látvány adott konstrukciója* a társadalmi elmaradottság, a paraszti kiszolgáltatottság konfliktusaival is szembekerül. A kivándorlás, az aratósztrájkok, az erősödő ipari munkásság nyomatékkal jelzik a nép megszerkesztett képének (s a tanulmányozására hivatott szakkutatás) behatároltságát.

A kiállítás ezt a folyamatot rekonstruálja és magyarázza. Értelmezési jellege és irányműveltsége megértő, de egyben kritikai jellegű. Az értelmezés keretét négy szempont, magyarázati elv alkotja. Az első kettő inkább leíró, az utóbbi kettő főként kritikai, de együttesen szolgálják a megértést, a történeti folyamat és kontextus számunkra fontos mai interpretációját.

1. *A történelmi folyamat.* A történeti keretek (reformkor, jobbágyfelszabadítás, kiegyezés, gazdasági konjunktúra, osztálytársadalmi integráció stb.) mellett a fő hangsúly a modernítésre kerül. A nép látvánnyá emelése, megszerkesztett s jellegében változó képe a modernitás hatásaként jön létre, ily módon az értelmezés nem a hagyomány, hanem a modernitás felől közelít tárgyahoz.

2. *Az európai lépték és az európai folyamatok.* A vizsgált történeti folyamat európai léptékű. A magyar nemzeti kultúra megalkotása és abban a nép kultúrájának ilyen értelmű szerepeltetése s szemlélete európai jelenség. A történeti Magyarország egészéből, magyaroktól és nemzetiségektől vett példaanyag már önmagában tágabb, mint ha csak leszűkítően a magyar etnikumról lenne szó. Az európai reprezentációs szinterek, eszközök megidézése megerősíti azt, hogy a magyarországi fejlemények elszakíthatatlanok a nemzetközi összefüggésektől, történeti folyamatoktól, kontextusoktól.

3. *A reprezentáció és a nem látható ellentéte.* Az értelmezés rendező fogalma a reprezentáció. Mind a kortársak, mind az utókor szempontjából felvethető annak kérdése, hogy milyen tényanyag és milyen felfogás jellemzi a korszak reprezentációs gyakorlatát. Nem igaz/hamis, valós/mesterséges, hétköznapi/ünnepi ellentétekről van szó, hiszen a reprezentáció minden formája a valóság része. Ennek kiterjedése és természete azonban minden fázisban jelezhető, leírható azáltal is, ami kimarad belőle. Ennek egy részével a kortársak is tisztában voltak, további tartományaira az utókor mutathat rá.

4. *A személyes, az egyedi, a konkrét.* A 19. századi reprezentáció és kulturális ábrázolásmód absztrakt sémákat, idealizált kategóriákat, esszencializált típusokat kedvelt (a „szlovákok” ilyenek, a „matyók” olyanok stb.). A konkrét, egyedi adat rendszerint belesimult valami nagy (feltételezett) összefüggésrendbe, eltűnt a „nagy narratívák” sodrában. Mindezekben azonban konkrét helyszínek fedezhetők fel s tűnnek elő, aktív szereplők (alkotók, aktivisták és kutatók) tevékenysége játszik szerepet. Ennek megmutatása, a látványteremtés kontextuális gyakorlatának érzékeltetése hozzájárul ahhoz, hogy a kiállításban bemutatott anyagot és a hozzá társuló korabeli felfogásokat ma kritikailag láthassuk.

A kiállítás kulcsfogalma a *látvány*, tágabban a *reprezentáció*. Ez komplex vizuális rendszert jelent, amely három szintre bontható; másként fogalmazva: a láthatóvá tétel és az ismeretek tárházának három dimenzióját foglalja magában. Ezek a következők:

A *kép*: egyedi és sokszorosított grafika, festmény, fénykép, valamint ezek prezentációs keretei (pl. metszetsorozat, viseletalbum, illusztrált sajtó stb.), illetve sajátos összekapcsolódásai, „társulásai”.

Az *anyag kultúra*: az egyedi és a szervezett rendben elhelyezett tárgy, valamint ezek prezentációs típusai és formái (Például egyedi tárgy: halászháló, tárgye gyűttes: konkrét alkalommal hordott viselet; prezentációs forma: szobai enteriőr, fonójelent stb.)

A *népszerű látványosságok*: a népiesség prezentációs formái (népszínmű stb.), a szóra-koztatás új formái, műfajai.

ÖSSZEGEZVE

A kiállítás koncepciója több szellemi forrásból táplálkozik. Összegződnek benne a történettudomány és a néprajz korábban, az 1980-as években kidolgozott társadalomtörténeti és művelődéstörténeti eredményei, a nemzeti kultúra megfogalmazásának, konstrukciójának az 1990-es évekre jellemző antropológiai kutatási irányzatai, valamint az elmúlt évtizedben a muzealizáció, a kritikai és reflexív múzeumtörténet és -elmélet jegyében lefolyt illetve végbemenő kísérletek felismerései. Mindebben a Néprajzi Múzeum aktív szerepet játszott, továbbgondolható és építhető eredményeket ért el.

A 19. századi („klasszikus”) magyar, magyarországi, közép-európai néprajzi múzeumi anyagot a vázolt magyarázati keretben úgy lehet elhelyezni és bemutatni, hogy azzal szinte egy határvonal is húzható. Megmutatható mindaz, amit a(z) etnográfiai) muzealizáció hős-kora és a korabeli (s részben a későbbi) néprajz a 19. századról felhalmozott, de az is, amit „szép tárgyak” bemutatójaként a látogató hagyományosan elvár egy néprajzi múzeumtól. A kiállítás ezen túl értelmezést is kínál, több síkon is, melyek közül alapvető azon felismerés érvényesítése, hogy a múzeumi (s néprajzi) forrásanyag önmagában történeti termék. Megszólaltatása elszakíthatatlan létrejötté körülményeitől. A kiállítás alapkonceptiója egyúttal azt is jelenti, hogy számot vetünk helyzetünkkel: idáig tart az, amit örököltünk, innét kell és lehet azon gondolkodni, hogy hogyan tovább, mire jó ez a szakma (illetve múzeumi szakterület) napjainkban.

UTÓIRAT

A mai olvasat ellenére érdemes a tervezet megírásának eredeti körülményeit is röviden felidézni. Az elképzelés egy nagyobb léptékű, de belátható időn belül megvalósítható kiállításra vonatkozott. Térben a nagyobb lépték a Néprajzi Múzeum első emeleti teljes teremsorát jelentette, a mintegy ezer négyzetméteres kiállításra felhasználható területet. A közvetlen cél az volt, hogy az 1991 óta álló, 1997-ben felújított ún. „magyar állandót”,

vagyis *A magyar nép hagyományos kultúrája* című¹ „ősregi” kiállítást végre sikerüljön lecserelni. Nem „megújítani”, foltoztatni, kisebb-nagyobb kiegészítésekkel új „utakra terelni”, hanem egy új „magyar állandót” létrehozni. Az adott pillanatban – alább még lesz erről két-három mondat – nem volt idő hosszabb előkészítésre, gyorsan kellett cselekedni. A tervezetet ezért előzetesen a múzeumban nem vitattuk meg, így ez egészében saját ötlet, bár a papírra vetett elképzelés természetesen támaszkodott a Néprajzi Múzeum korábbi gyűjteménytörténeti kutatásaira, illetve olyan nagyobb kiállításaira, mint a *Magyarok Kelet és Nyugat között*, a *Kalotaszeg*, az Ósfoglalkozási képek, vagy a *Huszka József, a rajzoló gyűjtő*, az *Umlingok* stb.² Úgy gondoltam, hogy ilyen előzmények után s nem gyökeresen újat illetve „nagyot akarva” maximum másfél év alatt elkészíthető egy új állandó kiállítás. Ennél nagyobb horderejű vállalkozásra az adott – itt nem részletezhető – körülmények között semmilyen anyagi forrás nem látszott előteremthetőnek.

Már akkor hosszú-hosszú „kritikus” előlete volt ennek az állandónak, hol jócskán megváltozott szakmai elképzelések, hol külső bírálók dörgedelmei,³ hol újabb látogatói igények, hol rögtönzött kultúrpolitikai elvárások megfogalmazásai tarkították fennállásának bő két évtizedét. Elvetélt tervek, hamvába hullt nekibuzdulások, (eleve sikertelen) hivatali „egyeztetések” kísérték, s a kiállítás maradt, rendületlenül állt. Sőt, már-már patinája lett, idővel még ellenzői is valamelyest megszerették, miközben korábbi pártolói is kezdték túlhaladottnak tartani. Ennek ellenére még kisebb felújításaihoz is csak kényszeresen lehetett anyagi forrásokat előteremteni. A „fenntartót” legfeljebb az eredmény érdekelte volna, nem az odavezető út a maga költségeivel. Mindez most mellékes. Miként az is, hogy az adott időben éppen milyen kultúrpolitikai, intézményes és személyes okok játszottak közre a „magyar állandó” ismételt napirendre tűzésében. Tény viszont, hogy ekkor valami halvány lehetőség is felderengett: úgy tűnt, talán lehet jelentősebb külső forrásokhoz jutni a régóta esedékes új állandó kiállítás megvalósításához. Mégpedig két irányból is. Egyrészt a múzeumi szféra is számolt azzal – pontosabban: reménykedett abban –, hogy Magyarország 2011 első félévi EU-elnöksége kulturális programjának lesz múzeumi része is, amihez talán külön források is megnyílhatnak. Másrészt a Nemzeti Kulturális Alap a *Reneszánsz év 2008* sikerén felbuzdulva 2010/2011-re *A felemelő század* címmel széles körű 19. századi programsorozatra írt ki pályázatot, aminek révén ugyan csak a „normál” időszak tárlatok léptékében szándékoztak kiállításokat támogatni, de elvileg a „magyar állandó” egy részét vagy a munka egy fázisát ez a keret is fedezhette volna. Az elsőből nem lett semmi, a másodikból végül a Néprajzi Múzeum egy újabb pályázattal egy szűkebb témájú időszak kiállításához nyert támogatást.⁴ Az állandóra vonatkozó tervezettel nem foglalkoztak, mint ahogy a minisztériumban sem lett

1 Magyar állandó kiállítás: *A magyar nép hagyományos kultúrája – A magyar népi kultúra két évszázada (1720–1920)*, 1991. júniustól. Főrendező Selmeczi Kovács Attila, látvány Fekete György.

2 *Magyarok Kelet és Nyugat között – Nemzeti legendák és jelképek*, 1994. március 25.– szeptember 25. Főrendező Hofer Tamás; *Kalotaszeg – A népművészet felfedezése*, 1997. december 12. – 1999. január 4. Főrendező: Hofer Tamás és Szacs vay Éva; Ósfoglalkozási képek, 2003. május 23. – szeptember 14. Rendező: Fejős Zoltán; *Huszka József, a rajzoló gyűjtő*, 2005. május 14. – 2006. március 5. Rendező: Bata Tímea, Fejős Zoltán, Lackner Mónika; Tasnádi Zsuzsanna; *Virágozódt... Anno* – *Az Umlingok Kalotaszegen*, 2007. május 5. – szeptember 30. Rendező: Kiss Margit. – A három utóbbihoz részletes katalógus készült.

3 Vö. György 2007. – Maradva a vizualizációnál, például ilyen megjegyzésekkel: „A néprajzi, antropológiai fotográfia ennyire reflektálatlan használata [a kiállításban] szinte érthetetlen.”

4 *Nők, szőnyegek, háziipar*, 2011. június 24. – 2012. augusztus 26. Rendező Lackner Mónika és Fülöp Hajnalka. – Kiállítási vezetővel és katalógussal.

semmilyen visszhangja. A több polcról innét is egyre gyakrabban „ostorozott” magyar állandót ez a kezdeményezés sem rendítette meg, „leváltása” elmaradt. A szöveg amilyen gyorsan született, olyan sebességgel el is süllyedt.

Röviden ez a kontextus, a szükséges tudnivaló a tíz évvel ezelőtti tervezet születésével kapcsolatban. A benne foglaltakat azonban keletkezésének körülményeitől és az adott múzeumi kontextustól függetlenül érvényesnek tartom. Mint a bevezetőben jeleztem, olyan felvetésnek tekinthető, amit – részletekben vagy egészében – érdemes végiggondolni és formába önteni, akár kiállításban, akár könyvben, vagy egyéb – újabb – mediális technológiák segítségével. A felvetés rövidsége, elnagyoltsága, kidolgozatlansága a fentiekből adódik, a mondanivaló azonban remélhetőleg ennek ellenére világos.

A szövegen néhány apróbb stiláris javításon, szöbetoldáson kívül semmit nem változtattam. A megvalósítás konkrétumait, így a lehetséges ütemezést és a hozzávetőleges költség- és bevételi tervet azonban elhagytam. A műfaj is maradt az eredeti, nem csatoltam a mondandóhoz részletes jegyzetapparátust vagy irodalomjegyzéket. Azonban hogy ezúttal ne pusztán szövegből álljon, a végére illesztettem egy „magyarországi típusokat és viseleteket” illusztráló fametszet másolatát, amire a tervezet írásakor találtam rá.

SZAKIRODALOM

Dikovitskaya, Margaret

2013 Interjú Nicholas Mirzoeff-fal. *Apertúra*. (Tél) Elérhetőség: <http://uj.apertura.hu/2013/tel/interju-nicholas-mirzoeff>.

György Péter

2007 A muzeológia múzeuma. *Élet és Irodalom* 51. (12) március 23.

Mirzoeff, Nicholas

2000 Mi a vizuális kultúra. *Ex Symposion*. (32–33) 263–273.

Reclus, Élisée

1878 *Nouvelle géographie universelle. La terre et les hommes. III. L'Europe ventrale (Suisse, Austro-Hongrie, Allemagne)*. Librairie Hachette, Paris.

1882 *The Earth and its Inhabitants. Europe. Vol. III. Austria-Hungary, Germany, Belgium, and The Netherlands*. Edited by E. G. Ravenstein. D. Appleton and Company, New York.

POPORUL CA IMAGINE VIZUALĂ. UN CONCEPT DE EXPOZIȚIE DE ZECE ANI, CU INTRODUCERE ȘI POST-SCRIPTUM

Acum zece ani autorul a realizat un proiect de expoziție permanentă pentru Muzeul Etnografic din Budapesta. El a considerat că cultura populară tradițională ar trebui prezentată ca și o imagine spectaculoasă, o privesc, cu conceptele culturii vizuale și pe baza instrumentelor vizuale. Expoziția nu a fost finalizată, însă această abordare pare și mai actuală astăzi, când experiențele vizuale de zi cu zi oferă o nouă concepție a realității, incluzând și trecutul. Expoziția a dorit să prezinte procesul din secolul al XIX-lea, când clasa politică și societatea maghiară descoperă poporul, țărâtimea și o include în imaginea despre sine. Acest proces era în strânsă corelație cu ideologiile determinante ale acelor vremuri. Cadrul acestui proces este reprezentat de formarea culturii naționale. Acesta este aspectul cultural și ideologic cel mai important și mai spectaculos al proceselor de modernizare, care poate fi prezentat foarte bine vizual de la începuturile secolului XIX. Ca o parte a acestui proces ia naștere în ultima treime a secolului etnografia.

THE FOLK AS SIGHT. A TEN YEAR EXHIBITION CONCEPT, ALONG WITH AN INTRO AS WELL AS A POSTSCRIPT

Ten years ago the author compiled a new exhibition concept in the Museum of Ethnography in Budapest to replace the old permanent exhibit of the traditional Hungarian folk culture. He suggested to exhibit the folk or peasant traditional culture as sight by means of the concept of visual culture and the image, and by using different past visual technologies. The proposal failed, however it is now even more timely when the visual and visualized everyday experiences radically redefine contemporary views of the world – including that of the past. The proposed exhibition wanted to represent the complex 19th century process when the ruling political class and the social elite discovered the folk, and began to include it into his own self-image. The development was part of broader defining ideas of the century, such as the nationalization of culture which was the most important and most spectacular cultural and ideological projection of modernization. These processes are manifested in images as well as in material forms. Ethnography itself was born in this milieu in the last third of the century.

Magyarországi típusok és viseletek

A kép többszörös áttétel – mediális értelemben is: a nagyszebeni festő és fényképész Koller Károly (1838–1889) eredeti – nyilvánvalóan beállított – felvételei alapján a francia festő és illusztrátor Frédéric Lix (1830–1897) rajzolta, Henri-Théophile Hildibran (1824–1897) metszette fára. Megjelent 1878-ban a hírneves francia – anarchista – geográfus Élisée Reclus (1830–1905)

Nouvelle Géographie Universelle – La terre et les hommes 19 kötetes enciklopédikus művének Európát tárgyaló harmadik kötetében.⁵ Az itt közreadott kópia a *The Earth and its Inhabitants* címmel az 1882-ben készült amerikai változatból származik – köszönhetően az Internet Archive univerzális gyűjteményének.⁶

5 Reclus 1878. gravure XXX. p. 337. Képaláírás: Dessin de Lix, d'après des photographies de M. Koller. A kép jobb sarkában a fametsző szignója: Hildibran. (Forrás és a rajzoló azonosítása: bnf.gallica.fr.)

6 Reclus 1882. fig. 59. – a kép alkotóinak feltüntetése nélkül.